

K AKTUÁLNÍM OTÁZKÁM ŘÍZENÍ SOCIÁLNÍHO ROZVOJE V ZEMĚDĚLSTVÍ

Dne 16. května 1984 uspořádala pobočka Československé vědeckotechnické společnosti při Výzkumném ústavu ekonomiky zemědělství a výživy v Praze odborný kurs k aktuálním otázkám řízení sociálního rozvoje v zemědělství. Kurs byl určen pro pracovníky středních článků řízení v zemědělství, pro vedoucí pracovníky zemědělských podniků, pracovníky kádrově personálních útvarů a další pracovníky ze zemědělské praxe, pro pracovníky zemědělského výzkumu a odborných zemědělských škol, pro funkcionáře SDR a ROH.

Účastníci byli seznámeni s hlavními směry a perspektivami sociálního rozvoje v československém zemědělství v letech sedmé a osmé pětiletky, s připravovanými změnami v řízení kádrového, personálního a sociálního rozvoje, s vazbami mezi mezi ekonomickým a sociálním rozvojem, s cestami snižování zdravotních rizik práce a se vztahy zemědělských podniků k tvorbě a ochraně životního prostředí.

S úvodním referátem k hlavním směrům sociálního rozvoje v zemědělství v sedmé a osmé pětiletce vystoupil ing. Zdeněk Krůček, CSc., z VÚEZVž Praha.

Zdůraznil, že zákonitosti sociálně ekonomického rozvoje československého národního hospodářství se promítají i do dlouhodobých záměrů rozvoje zemědělsko-potravinářského komplexu. Pro efektivní vývoj ekonomiky, dosažení vnější a zejména vnitřní rovnováhy, ale i pro další posílení hmotné stránky životní úrovně je nezbytné zabezpečit rozvoj tohoto národohospodářského komplexu, který v souladu s cíli XVI. sjezdu KSČ musí postupně zajistit soběstačnost v potravinách.

Probíhající procesy intenzifikace zemědělství mají společenskou stránku s výraznými sociálními aspekty. Řešení těchto aspektů cílově přispívá k takové sociální politice v odvětví, která zemědělství přísluší jako důležitému odvětví zabezpečujícímu výživu obyvatelstva. Pozitivním východiskem pro tuto politiku je úroveň dosažená při upevňování ekonomického a politického svazku mezi dělnickou třídou a družstevními rolníky i dosavadními výsledky při naplňování dlouhodobého a historického procesu vyrovnávání neopodstatněných rozdílů mezi průmyslem a zemědělstvím a mezi městem a venkovem.

Sociálně ekonomické důsledky či aspekty procesů intenzifikace v oblasti pracovních sil nemohou být chápány jen v úzkém smyslu jako souhrn opatření směřujících k vyrovnání odměn, ale jako široký komplex opatření k posilování sociálně ekonomického postavení pracovníků v zemědělství ve vztahu k postavení pracovníků v ostatních odvětvích národního hospodářství. Tím i obsah tradičního pojetí sbližování mezi průmyslem a zemědělstvím a mezi městem a venkovem dostává nový obsah a směr.

Komplex opatření ke zlepšování sociálně ekonomického postavení pracovníků v zemědělství probíhá ve dvou úrovních — na úrovni státní sociální politiky, převážně jako společenská potřeba obyvatelstva (politika pro odvětví). Další úroveň je směr koncipovaný a plánovaný formou programů kádrového, personálního a sociálního rozvoje (politika v odvětví). Obě úrovně budou mít nadále rozhodující význam pro reprodukci pracovních sil, kde motivační faktory se stále více přesouvají mimo oblast základních materiálních faktorů důchodového charakteru do sféry ostatních aspektů pracovních a životních podmínek (pracovní prostředí a ostatní podmínky práce, vybavenost obytného prostředí venkovských sídel, volný čas atd.).

Sociální rozvoj musí vycházet z toho, že bude i nadále probíhat ve specifických podmínkách venkovského osídlení a při stále se zvyšující sociálně ekonomické smíšenosti obyvatel vesnic (při klesajícím podílu ekonomicky aktivních v zemědělství). Nevelké vzdálenosti mezi městy a vesnicemi spolu se systémem hromadné a individuální dopravy vytvářejí předpoklady pro poměrně snadnou mobilitu pracovních sil. V odvětvové profesní a územní mobilitě, probíhající v předchozích obdobích převážně jednosměrně (ze zemědělství k nezemědělským odvětvím a z vesnice do města), se zvýší pohyb i oboustranně. Týká se to převážně příměstských venkovských oblastí a venkovských obcí s dobrou úrovní vybavenosti. Zemědělství s rostoucí kvalifikační vyspělostí pracovníků se ve stále větší míře zapojí do této mobility, což v příštím období bude ještě více ovlivňovat vývoj reprodukce pra-

covních sil. Míra tohoto zapojení bude značně záviset na tom, jak se podaří řídit šířeji koncipovaný sociální rozvoj v zemědělství a na vesnici.

Při řízení sociálního rozvoje bude třeba uvažovat též o posilování pracovních příležitostí na vesnici v návaznosti na zemědělství nebo i mimo zemědělství jako vhodného motivačního faktoru pro stabilizaci (např. mimosezónní pracovní příležitosti, možnost vhodného zaměstnání rodinných příslušníků zemědělců atd.). Půjde rovněž o rozvoj služeb a účelnou dekoncentraci některých průmyslových činností, spjatých převážně se zemědělstvím nebo i s nezemědělskými činnostmi, a udržovat tak přiměřenou hustotu obyvatelstva trvale bydlícího ve venkovských obcích, především v malých sídlech. To by přispělo k dosud trvající vysoké obytné hodnotě venkova a ke stabilitě obyvatel i v menších venkovských sídlech.

Řízení sociálního rozvoje v zemědělství má široké souvislosti. Jejich společným jmenovatelem je mnohostrannost, komplexnost, složitost a dlouhodobost. Propojují mnoho stránek, od demografických a ekonomických až po sociální a kulturní. Uskutečňují se na mnoha úrovních — na úrovni rozvoje výrobních sil, charakteru výrobních vztahů, dělby práce, až po úroveň postavení člověka ve výrobním a pracovním procesu.

Z uvedené mnohostrannosti, komplexnosti, složitosti i dlouhodobosti nastíněných jevů vyplývá řada otázek, významných z hlediska řízení a plánování sociálního rozvoje. Jde o procesy urbanizace a její koncepce, kdy urbanizace je ve stále větší míře uváděna do souvislosti s industrializací, vědeckotechnickým pokrokem, příp. dalšími jevy. Je jisté, že koncentrace všech druhů pracovních příležitostí vede ke koncentraci bydlení a hospodářských a sociálních činností, které s bydlením souvisejí. Avšak soustřeďování obyvatelstva jen v blízkosti pracovišť, ekonomicky logické a efektivní, se neuplatňuje absolutně. Ukazuje se, že je možné kombinovat provozy moderních výrobních a ostatních činností s životem ve venkovských obcích. Předpokladem je ovšem vyspělý dopravní systém umožňující mobilitu pracovních sil a další vhodné podmínky.

Bude třeba hlouběji zkoumat ekonomické hranice efektivnosti koncentrace měst i stávající ekonomické modely růstu měst. Je tomu tak i přes poměrně známé a uváděné argumenty (např. aglomerační výhody) i přes velmi podrobné rozpracované výhledové koncepce urbanizace (např. regionální aglomerace). S dalším vývojem úzce souvisí i obecný poznatek, že změny ve skladbě, zaměstnanosti i koncentraci pracovních příležitostí, stejně jako změny v jiných částech hospodářského a sociálního systému probíhají rychleji než změny v prostorové organizaci společnosti (obyvatelstva), konkrétně v sídelní struktuře venkova, která je poměrně setrvačná. Úzce to bude souviset s problémem centralizace a účelné decentralizace ve venkovském prostoru.

Náročné výrobní úkoly resortu, náročný charakter práce v zemědělství a potravinářském průmyslu, omezené zdroje pracovních sil a mládeže vstupující do pracovního a učeného poměru musí být podnětem pro uplatnění celé řady sociálně ekonomických opatření, směřujících k dalšímu zlepšování pracovních a ostatních životních podmínek pracovníků. V celém reprodukčním procesu výroby potravin přísluší zemědělství a potravinářskému průmyslu klíčová a nezastupitelná úloha. Tu je třeba vyjádřit posílením jeho postavení v národním hospodářství jako primárního sektoru, zabezpečujícího výživu lidu. Tomu musí odpovídat i určitý systém péče o pracující v tomto odvětví a přiznání určitých preferencí některým zvláště významným otázkám sociálního rozvoje.

Cílem sociální politiky resortu však nemůže být jen zabezpečovat pozitivní vývoj reprodukce pracovních sil jako jednoho ze základních předpokladů pro plnění plánovaných výrobních úkolů, ale též vytvářet stále příznivější podmínky pro všestranný a harmonický rozvoj pracovníků v ZPoK, udržovat a zkvalitňovat dosaženou životní úroveň a jejich sociální jistoty. Oblast sociálního rozvoje v zemědělsko-potravinářském komplexu zahrnuje velmi široký okruh komponent, který je nutno řídit a ovlivňovat. Přednostně je nutno řešit prioritní úkoly, jejichž řešení je klíčové pro sociální rozvoj v rámci celého resortu. To ovšem nikterak nemůže a nesmí oslabovat váhu ostatních složek sociálního rozvoje, jejichž význam je rozličný podle konkrétních podmínek jednotlivých oblastí a podniků, a tak musí být v rámci podnikové sociální politiky i řešeny.

O současném stavu a předpokládaném vývoji řízení kádrového, personálního a sociálního rozvoje v zemědělství hovořil ve svém vystoupení PhDr. Stanislav Beneš z FMZVž. Konstatoval, že sociální plánování se přeměňuje v realitu hospodářského a politického řízení sociálního rozvoje naší společnosti postupně, zhruba od počátku sedmdesátých let. Jestliže dříve vyjadřoval celospolečenské úkoly

v oblasti sociálního rozvoje pouze národohospodářský plán, pak od té doby dochází postupně k diferencovanému řešení konkrétních sociálních úkolů i u dílčích řídicích subjektů. To umožňuje daleko lépe přihlížet ke konkrétním podmínkám, potřebám a úkolům, jež směřují k naplnění celospolečenských cílů. Těžiště praktické aplikace sociálního plánování je v systému hospodářského řízení se zvláštním zaměřením na podnikovou úroveň a vytváření podmínek sociálního rozvoje podnikových kolektivů. Rozvoj sociální činnosti podniků je přitom chápán jako organická součást sociální politiky socialistické společnosti a rozvoj sociálního plánování jako součást procesu zdokonalování soustavy plánovitého řízení národního hospodářství.

K praktické aplikaci sociálního plánování v podmínkách československého zemědělství dochází v období, ve kterém se zásadně mění charakter a obsah zemědělské práce, roste potřeba zvýšení kvalifikační úrovně pracovníků a postupného vyrovnání existujících rozdílů mezi prací v průmyslu a zemědělství. Zásadně se mění i podmínky života na vesnici, dále se zvyšuje hmotná a kulturní spotřeba a kvalitativně nově se utváří životní styl pracovníků v zemědělství jako členů socialistické společnosti. Sociální plánování tím, že činí předmětem řízení právě tyto faktory budování rozvinuté socialistické a komunistické společnosti, nabývá v podmínkách zemědělství zvláštního významu a aktuálnosti a i z těchto hledisek je mu věnována značná pozornost.

Jednotnými nástroji ke zdokonalení plánovitého řízení kádrového, personálního a sociálního rozvoje v 7. pětiletce jsou:

1. Program kádrového, personálního a sociálního rozvoje
2. Pětiletý plán přípravy kádrů, personálního a sociálního rozvoje na léta 1981—1985
3. Roční prováděcí plány přípravy kádrů, personálního a sociálního rozvoje

Všeobecně platný postup a zásady zabezpečení úkolů ke zdokonalení plánovitého řízení kádrového, personálního a sociálního rozvoje byly schváleny usnesením vlády ČSSR č. 59 ze dne 14. února 1980. Programy, pětileté a roční prováděcí plány přípravy kádrů, personálního a sociálního rozvoje mají za cíl vytvářet podmínky k plnému využití schopností, dovedností a tvůrčích sil pracovních kolektivů a jednotlivců. Svým zaměřením motivují pracovníky k plnění a překračování úkolů, zejména k růstu produktivity práce, kvality a hospodárnosti práce, využívání pracovní doby a působí tak příznivě na hospodářské výsledky v zájmu dynamického, sociálně ekonomického rozvoje společnosti. Sestavují se na všech stupních řízení, ve všech podnicích a organizacích národního hospodářství, v zemědělských státních i družstevních organizacích.

Podle přijatých zásad a opatření odpovídají za plnění úkolů a dosažení cílů kádrového, personálního a sociálního rozvoje vedoucí organizací a v družstevním sektoru zemědělství představenstva JZD. Vyšší články řízení při přípravě a realizaci programu a plánů přípravy kádrů, personálního a sociálního rozvoje přihlížejí k potřebám podřízených organizací, prohlubují metodickou, konzultační, kontrolní a jinou pomoc podřízeným organizacím. Svou řídicí činností působí na vyrovnávání podmínek sociálního rozvoje pracovníků v podřízených organizacích, na racionální a účelné vynakládání prostředků.

I za složitějšího vývoje ekonomiky v prvních třech letech 7. pětiletky se podařilo v návaznosti na výsledky v předcházejících letech dosáhnout na úseku sociálního rozvoje pracovníků příznivých výsledků. Nicméně jednou z nejproblematictějších oblastí je v současné době realizace investičních záměrů sociálního charakteru. Realizace různých sociálních investic byla buď zamítnuta, nebo odložena na pozdější dobu, často se uplatňují i zásahy ve prospěch jiných záměrů. Prosazují se tendence dosáhnout úspor i na úkor výdajů na sociální rozvoj, výrobní a ekonomická hlediska často potlačují hlediska sociálního rozvoje, i když důsledky takovýchto tendencí se potom nutně odrážejí ve zhoršování kvalitativního i kvantitativního vývoje reprodukce pracovních sil a nakonec i v celkových ekonomických výsledcích organizací.

Rezervy k dalšímu zkvalitnění plánovitého řízení sociálního rozvoje pracovníků zemědělství jsou však nejen v podnikové sféře, ale ve všech člancích hospodářského řízení. Vyššími články řízení je třeba stanovit plán investic, dotací a výdajů na sociální účely tak, aby přihlížely k potřebám postupně vyrovnávat nežádoucí rozdíly v úrovni podmínek sociálního rozvoje pracovníků. V souladu s uplatněním souboru opatření a nových ekonomických nástrojů v zemědělství je třeba podnikům umožnit lépe využívat nových zdrojů, například dodatečného pří-

dělu FKSP z titulu získání přírůstkových premií, popřípadě další části přírůstkových premií pro drobnou investiční výstavbu k podpoře sociálního rozvoje apod. Roste i potřeba prohlubování regionální kooperace s orgány státní správy při sdružování sil a prostředků k řešení prioritních sociálních úkolů zemědělství a venkova.

Plánování kádrového, personálního a sociálního rozvoje je jednou z cest všestranného formování osobnosti člověka v etapě budování rozvinuté socialistické společnosti. Nové racionální postupy plánování kádrového, personálního a sociálního rozvoje po roce 1980 nespočívají jen v odborné a technické přípravě plánovacích dokumentů, v realizaci a kontrole přijatých opatření. Ve smyslu závěrů XVI. sjezdu KSČ zakládají trvalou a systematickou práci s lidmi, podmiňují vyšší úroveň řídicí a politickoorganizační práce, kladou vysoké požadavky na řídicí pracovníky všech stupňů řízení. Získané poznatky ukazují, že možnosti účelně a efektivně využívat plánovitěho řízení v této oblasti nejsou zdaleka vyčerpány. Do té míry, do jaké se nám podaří těchto možností využít a řešit naznačené aktuální problémy, do té míry splní i sociální plánování svou funkci a cíl.

Problematiku řízení kádrového, personálního a sociálního rozvoje v zemědělství vhodně doplnilo vystoupení ing. Evy Němcové z VÚEZVŽ Praha o vztazích mezi ekonomickým a sociálním rozvojem v zemědělských podnicích.

Výsledkem všech uskutečňovaných sociálních, ale i dalších činností zemědělských organizací je dosažení určitého stupně sociální vybavenosti, odrážejícího materiálně technické, ekonomické a kádrové podmínky organizace. Tento výsledek má v jádru dvojí charakter: a) dosažení určité úrovně podmínek, ve kterých lidé pracují a žijí; b) dosažení určité úrovně připravenosti lidí k jejich pracovním úkolům i k plnému prožívání vlastního života. Aby tento výsledek byl adekvátní potřebám racionálně a efektivně uskutečňovaného sociálního rozvoje, je nezbytné, aby činnosti realizované v rámci komplexu péče o pracovníky měly vždy jasné cílové zaměření, vycházející z cílů hlavní zajišťované činnosti v organizaci.

Činnosti uplatňující se v sociálním rozvoji jsou tak rozmanité, mnohostranné, s různým zaměřením a rozdílným charakterem, že jejich výsledky nelze vyjádřit jedním nebo několika ukazateli, mnohé nelze ani měřit běžnými způsoby a nebo převádět na kvantifikovatelné ukazatele.

Proto také účinnost jakýchkoliv opatření uskutečněných v sociální sféře je velmi obtížné stanovit, protože její zjišťování se může dít převážně pouze zprostředkovaně, a to buď sledováním míry uspokojení podle subjektivních výpovědí lidí, kterých se opatření týkala, anebo sledováním následného chování těchto lidí a vyvozováním závěrů z výsledků nebo změn tohoto chování. V obou případech do výsledku vstupuje přirozeně řada dalších faktorů, které mohou působení sledovaného opatření určitým způsobem modifikovat, jeho účinnost posunout jiným směrem, než jaký by byl žádoucí, anebo jeho účinnost vůbec rušit. Dosud neexistují všeobecně přijímaná kritéria stanovení účinnosti opatření v sociální oblasti, a i když se s některými vybranými skutečnostmi v této funkci operuje, zůstávají stejné možnosti kvantifikace jejich výsledků omezené. Z toho důvodu se musí řízení sociálních procesů v řadě rozhodnutí pouze spoléhat na předpoklad, že relace mezi vloženými prostředky a dosaženými přínosy bude pozitivní v tom směru, že výsledky budou užitečné a jejich efektivnost se projeví jak v sociální, tak v ekonomické oblasti.

Stejně jako je obtížné stanovit účinnost opatření v sociální oblasti, tak je i obtížné srovnání objemu sociálních činností mezi jednotlivými organizacemi, v rámci určitého území, republiky, celostátně, meziresortně nebo meziodvětvově. Jako srovnatelný ukazatel se nabízejí výdaje, které byly na jednotlivé úseky sociálních činností vynaloženy v určitém období a v přepočtu na dohodnutou měrnou jednotku.

Je třeba si však uvědomit — i když sami k porovnání aktivity zemědělských organizací v sociálním rozvoji používáme tyto ukazatele — že taková srovnání neukazují, jaká byla výchozí úroveň sociální vybavenosti v organizacích vůbec, jaká pak v jednotlivých úsecích sociální reality, ani na která konkrétní opatření v rámci jednotlivých sociálních úseků byly prostředky vynaloženy a zda jejich použití bylo v souladu s hlavními cíli organizace v sociální oblasti. Tyto pochybnosti souvisejí se skutečností, že zatím dosud neexistuje v resortu zemědělství a výživy evidence, která by nějakým způsobem vyčíslila výchozí úroveň sociální vybavenosti.

Je tedy hodnocení růstu zabezpečovaných sociálních činností nebo růstu sociální vybavenosti prostřednictvím peněžního vyjádření jen parciálním ukazatelem sociálního rozvoje, neboť ukazuje rozsah použitých prostředků v průběhu určitého

období i jeho strukturu, nelze však jím hodnotit celkovou stávající úroveň v sociální oblasti, ani nemůže sloužit k posouzení oprávněnosti vynaložených finančních prostředků.

Uspokojování sociálních potřeb a požadavků pracovníků v zemědělství souvisí v podstatné míře s možnostmi, které nacházejí ve svých organizacích a které tyto organizace pro tyto účely využívají. Jedná se jak o různá opatření nebo podmínky neekonomického charakteru, tak o ekonomické prostředky, které mají určující vliv na rozsah zabezpečování převážně hmotných složek sociálního rozvoje.

Financování všech oblastí sociálního rozvoje je zabezpečováno z více zdrojů, o jejich použití existují přesné směrnice vydané FMF, popř. dalšími účastníky.

Prostředky vynakládané na sociální rozvoj zahrnují:

a) prostředky na investiční práce a dodávky sociálního charakteru a jsou hrazeny z fondu výstavby, fondu rozvoje, z úvěru a částečně i z FKSP;

b) neinvestiční výdaje na sociální rozvoj, kam patří náklady (rozpočet) organizací, ostatní rozdělení zisku a neinvestiční výdaje z FKSP.

Rozsah investičních prací v sociální oblasti je značně variabilní, každoročně se mění v závislosti na tom, jaké akce podniky právě realizují. Možnosti sociálních investic jsou podmíněny i dalšími okolnostmi, které se promítají do ekonomické sféry. V resortu jde převážně o velikost podniků, danou koncentrací jejich výroby, o organizaci rozmístění výrobních provozů a pracovníků. Tyto okolnosti výrazně modifikují objem investičních prací a dodávek sociálního charakteru jak v zemědělství, tak v potravinářském průmyslu.

Neinvestiční náklady na sociální oblast hradí hospodářské organizace z provozních prostředků (ostatní náklady včetně mzdových, úvěr, popřípadě fond rozvoje), ostatního rozdělení zisku a z FKSP. U rozpočtových organizací úhradu z nákladů nahrazuje úhrada z rozpočtu.

Velmi důležitou otázkou sociálního rozvoje v současném období je snižování zdravotních rizik práce v zemědělství. Výklad k této problematice podal MUDr. Karel Blažek z VÚEZVž Praha.

Současné zemědělství je charakterizováno některými rysy, které mohou ovlivňovat nejen charakter práce a dosahované výsledky, ale i pracovní prostředí, zátěž pracovníků a výskyt možných ohrožení zdraví, která mohou být pro zemědělství do jisté míry specifická.

Každá pracovní činnost a každá činnost člověka vůbec mohou s sebou přinášet určité nebezpečí, ohrožení zdraví nebo dokonce života člověka. U pracovních činností k tomu často přistupuje též negativní ovlivnění množství a kvality výroby. Častou základní příčinou může být nepoměr mezi vysokými nároky práce a pracovního prostředí na jedné straně a mezi přizpůsobením práce, strojního vybavení a pracovišť možnostem a schopnostem pracovníků.

Možnost poškození zdraví při práci v zaměstnání se nazývá zdravotní riziko práce. Velikost rizika nebývá vždy stejná. Obvykle se liší podle charakteru vykonávané práce, podle úrovně pracovního prostředí, podle osobních vlastností pracovníků i podle dalších okolností. Pracovní činnosti mohou být málo rizikové, bezpečné (např. kancelářské práce, ruční česání chmele), anebo mohou mít značné riziko, např. práce s jedovatými látkami (značná část pesticidů), práce při ošetřování býků, práce ve výškách. Zdravotní riziko práce v zemědělství je v mnoha případech značně vysoké, zejména pokud se týká nebezpečí pracovních úrazů.

Pracoviště a pracovní činnosti, u nichž je výrazně větší pravděpodobnost ohrožení a poškození zdraví pracovníků, než by odpovídalo průměru, se nazývají riziková pracoviště. Tato pracoviště je třeba vytypovat (vedení podniku a bezpečnostní technik, nejlépe ve spolupráci se závodním lékařem) a po projednání je vyhláshuje hygienická služba. Obvykle jsou to pracoviště zařazená do kategorie C a D podle nové kategorizace stanovené ministerstvem zdravotnictví, tedy pracoviště se závažnějšími závadami a nedostatky ve sledovaných parametrech zátěže pracovníků a pracovního prostředí. Riziková pracoviště musí být zřetelně označena (tabulkami), podobně jako jednotlivé nebezpečné stroje. Pracovníci na rizikových pracovištích se podrobují podle druhu rizika pravidelným preventivním prohlídkám a vyšetřením, podle příslušných směrnic používají osobní ochranné pracovní prostředky (OOPP), mohou mít zvláštní pracovní režim apod.

V některých případech pracovníci, kteří pracují za zvýšeného ohrožení zdraví, mají přiznané příplatky za práci ve ztížených podmínkách, nebo jsou zařazeni do II. kategorie důchodového zabezpečení. Pro oboje platí zvláštní předpisy, takže

vyhlášení rizikového pracoviště obvykle nemusí znamenat automatické přiznání příplatku nebo vyšší důchodové kategorie.

Vysoké zdravotní riziko při práci významně ohrožuje zdraví pracovníků, což bývá často spojeno se zvyšováním pracovní neschopnosti pro pracovní úrazy a nemoci, se zhoršováním výkonu, se snižováním pracovní i životní spokojenosti pracovníků a nezřídka i se zvětšováním fluktučních tendencí. Zdravotní rizika práce musí být odstraňována i proto, že zdraví a blaho pracujících je prvořadým cílem socialistické společnosti a každý pracovník po skončení směny se má vracet zdravý ke své rodině. Proto je v zájmu zemědělských podniků, aby ohrožení zdraví pracovníků bylo odstraňováno všemi prostředky, které poskytuje vědeckotechnický rozvoj a dávají možnosti podniků.

Zajímavé a podnětné bylo i vystoupení ing. F. Macha, CSc., z VÚEPP Bratislava o organizačních, hmotných a sociálních předpokladech rozvoje pracovní iniciativy a účasti pracujících na řízení v kolektivech uplatňujících brigádní formu.

Zdokonalení řízení, organizace práce a účasti pracujících na řízení je velmi složitým a mnohostranným procesem. Při jeho řešení je třeba se opírat a vycházet z takových poznatků a pokrokových zkušeností, které umožňují co nejlepší spojení člověka s technikou ve výrobním procesu, zabezpečují nejefektivnější využívání hmotných i pracovních zdrojů, trvalé zvyšování produktivity práce, motivují k růstu výkonů i kvality vykonávané práce a vůbec vytvářejí prostor na jeho osobní rozvoj.

Z uvedených hledisek třeba pochopit i brigádní formu organizace práce a odměňování, jejíž zásady vytvářejí základní předpoklady pro prohloubení rozvoje iniciativy, motivace k práci i prohloubení účasti na řízení. K brigádní formě proto třeba přistupovat jako k nástroji zdokonalování řízení mimo jiné i proto, že v sobě komplexně zahrnuje ty organizační, ekonomické a sociální prvky, ke kterým jsme doposud přistupovali odděleně. Jde především o:

- organizaci a tvorbu výrobních kolektivů na vědeckých principech;
- aplikaci a rozvoj vnitropodnikového chozrasčotu na úrovni výrobních kolektivů;
- prohlubování kolektivních forem odměňování a prosazování principu individuální zásluhovosti na konečných výsledcích;
- prohlubování vnitropodnikové demokracie a účasti na řízení.

Podstatu brigádní formy organizace práce a odměňování možno charakterizovat jako uplatnění dvoustranných vztahů při ukládání úloh a jejich plnění formou kolektivní, v podstatě dodavatelské smlouvy, které vymezuje vzájemná práva, povinnosti i podmínky pro činnost dvou zúčastněných stran. Jednu stranu představuje výrobní kolektiv, přebírající na sebe závazek splnit stanovené výrobní úkoly v požadovaném množství, kvalitě a hospodárnosti na principu hmotné zainteresovanosti podle konečných výsledků. Druhou stranu v této smlouvě představuje potřebné materiálně technické zabezpečení výroby pro splnění zadaných úloh a odměnu kolektivu za jejich splnění a překročení podle dohodnutých podmínek a sazeb.

Uvedené vymezení vztahů umožňuje plně uplatnit chozrasčotní principy hospodaření přímo ve výrobních kolektivech a zainteresovat je na celkových ekonomických výsledcích. Brigádní forma představuje dokonalejší formu vnitropodnikových chozrasčotních vztahů. Je založena na vzájemné ekonomické zainteresovanosti obchodní (vedení podniku) a dodavatele (pracovní kolektiv) na výši produkce. Jde fakticky o aplikaci kolektivního úkolu anebo akordní úkolové odměny s prémie, která nejlépe respektuje specifika zemědělské práce a podmiňuje nutnost přechodu k takovým formám odměňování, jejichž zdrojem pro každého člena základního kolektivu je konečný výsledek společné práce. Tyto principy výrazně prohlubují uplatňování vnitropodnikového chozrasčotu na úrovni pracovních kolektivů.

Možno říci, že uvedená podstata brigádní formy organizace práce a odměňování a vztahy z toho vyplývající vytvářejí dostatečně širokou základnu, podmínky a předpoklady pro rozvoj pracovní iniciativy a motivaci k vyšší pracovní výkonnosti i zvyšování kvality výrobků. Přímo zainteresovaností na dosažených výsledcích můžeme brigádní formu charakterizovat jako metodu hmotné stimulace.

Klíčovou úlohu při uplatňování brigádní formy organizace práce a odměňování sehrává aktivizace lidského činitele ve výrobě využitím vhodných forem a nástrojů řízení. Proto vytváření předpokladů a podmínek pro rozvoj pracovní iniciativy se neobejde bez aktivního využití poznatků dalších vědních disciplín. Vedle teorie organizace a řízení, organizace pracovních procesů, podnikové ekonomiky

a organizace, ekonomiky práce atd. přicházejí ke slovu i sociologické a sociálně psychologické poznatky v oblasti teorie pracovních kolektivů, sociologie řízení, teorie motivace, ergonomie apod.

Brigádní forma organizace práce a odměňování je jednou z kolektivních forem, které využívají stimulační účinek kolektivismu v práci. Vychází se z postulu, že kolektivní práce je produktivnější než individuální. Marxistická sociologie a sociální psychologie hlásá teorii pracovního kolektivu, která praví, že v podmínkách socialistických výrobních vztahů je pracovním kolektivem vědomě organizované sjednocení pracovníků na základě společného cíle, s kterým se jeho členové ztotožnili. Mezi členy kolektivu se vytváří a upevňuje systém mezilidských vztahů a vazeb, které mají charakter soudružské spolupráce a vzájemné pomoci.

Posledním okruhem objasňovaných úkolů a problémů byla problematika životního prostředí. Dr. ing. Jiří Šíma, CSc., z VÚEZVž Praha ve svém výkladu zdůraznil, že péče o životní prostředí se stává nedílnou součástí dalšího procesu intenzifikace a uplatňování vědeckotechnického rozvoje. Životní prostředí je svou povahou velice různorodá oblast. Jeho funkční okruhy se většinou v praxi člení podle využívání a zajišťování podmínek pro lidské aktivity na krajinné, obytné a pracovní prostředí. O životním prostředí existuje velký počet definic, v nichž se odráží přístup, vědecký obor i hlediska jeho zkoumání. Komplexně lze životní prostředí chápat jako souhrn všech základních, podstatných složek, umožňujících uskutečňování a rozvíjení života lidské společnosti.

Do životního prostředí, zejména jeho přírodních složek, vstupuje v poslední době stále významněji i zemědělství. S dalším prohloubením koncentrace a specializace zemědělské výroby vznikly v mnoha případech dosud málo řešené problémy ochrany a tvorby životního prostředí. Působení vědeckotechnického rozvoje v oblasti zemědělství umožňuje sice uspokojovat rostoucí potřeby na úseku výživy obyvatelstva, ale současně způsobuje, že zemědělství přestává být výhradně kladným prvkem celého systému krajiny. Vytváří totiž určitá rizika spojená s vysokou intenzitou výroby, chemizací, velkými koncentracemi hospodářských zvířat, mechanizačními prostředky o velké hmotnosti atd. Při současné velikosti provozních jednotek a způsobu hospodaření je možné v řadě případů pozorovat časté případy znečištění životního prostředí, zejména jeho přírodních složek (půda, voda, ovzduší).

Vztahy mezi životním prostředím a rozvojem zemědělské výroby je možné rozdělit do tří hlavních skupin, z nichž v podstatě vyplývají i jednotlivé konkrétní problémy (či skupiny problémů), které je nutné ve vztazích mezi zemědělskou výrobou a životním prostředím řešit.

Do první skupiny těchto vztahů lze řadit pozitivní působení zemědělství na životní prostředí. Jde především o podporování biologické rovnováhy složek životního a přírodního prostředí, o udržování rázu a kulturnosti krajiny, o regeneraci ovzduší produkcí kyslíku a spotřebou kyslíčnicku uhličitého, o snižování prašnosti a částečnou kompenzaci imisí a jiných exhalátů, o regulaci vodohospodářských poměrů krajiny a o protierozní působení drnového fondu a agrotechnických opatření. Tyto vztahy je třeba dále působením vědeckotechnického rozvoje v pozitivním směru rozšiřovat a zdokonalovat.

Do druhé skupiny zmíněných vztahů spadají skutečná a potenciální rizika, vyvolaná vědeckotechnickým rozvojem při další intenzifikaci zemědělské výroby. Působí tu především vodní a větrná eroze při nedodržování zásad racionální organizace půdního fondu včetně pozemkových úprav, nepříznivé důsledky zvyšování produktivnosti půdy při nedodržení zásad správného hospodaření s její úrodností, nevhodná struktura a organizace rostlinné výroby, narušování fyzikálních vlastností půdy vlivem jejího nevhodného zpracování a při nesprávném používání těžkých mechanizačních prostředků, narušování vodního režimu krajiny při nedodržování zásad výstavby a provozu melioračních soustav, a konečně znečišťování povrchových a podzemních vod, zejména nedodržováním kázně při aplikaci průmyslových hnojiv a chemických přípravků pro ochranu rostlin. Jedná se o různé případy bodového a plošného znečištění, které zaznamenává v posledním období vztupnou tendenci.

Do třetí skupiny můžeme řadit faktory, které naopak negativně ovlivňují zemědělství a současně i životní prostředí ve venkovském prostoru a které vznikají vlivem činnosti jiných odvětví či různých opatření. Jedná se o zábory zemědělské půdy pro nezemědělské činnosti, o spady a jiné exhaláty z průmyslových odvětví a dopravy, o necitlivé řešení komunikačních a inženýrských systémů v zemědělské krajině, o znečišťování vodních toků a dalších zdrojů vody průmyslovými podniky, o omezování využití zemědělské půdy v ochranných pásmech a chráněných kra-

jinných oblastech některými vědecky nezdůvodněnými opatřeními, o pomalé tempo zabezpečování zemědělské výroby vhodnou technikou snižující riziko pro životní prostředí, o opožďování chemického výzkumu a výroby agrochemikálií se snižujícími účinky škodlivých a toxických látek pro prostředí a o stále trvající mezery ve vědeckém poznání na úseku oběhu živin, působení reziduí atd. Také důsledky této skupiny faktorů vykazují stále větší rozsah.

V současném období je ve vztazích mezi zemědělskou výrobou a životním prostředím třeba naléhavě řešit otázky ekologizace výrobního procesu a péče o životní prostředí již z toho jednoduchého důvodu, že v důsledku zavádění velkovýrobních technologií vzrůstá závislost zemědělství na přírodních složkách životního prostředí, které dříve nebyly tak významným limitujícím prvkem jeho dalšího rozvoje. Týká se to nejen půdy, ale především pak vody, na jejíchž zdrojích a čistotě bude do značné míry záviset další rozvoj specializovaných odvětví zemědělské velkovýroby. Zavádění ekologických aspektů do výrobního procesu v zemědělství se tak zpětně stává v příštím období důležitou podmínkou dalšího rozvoje a plnění ostatních základních funkcí zemědělského podniku, především funkce výrobní, ekonomické a sociální. Předpokládané zvýšení nákladů v důsledku zmíněné ekologizace a omezování nebo odstraňování tzv. zemědělského znečištění je možné z tohoto hlediska označit za náklady s vysokou mírou návratnosti v blízké perspektivě, za náklady přispívající k pozitivním výsledkům výrobní činnosti podniku.

Celkově je možno konstatovat, že odborný kurs splnil svůj cíl. K splnění cíle kursu přispěly mimo kvalitní vystoupení referujících i dotazy a diskuse 90 účastníků kursu ke každé z projednávaných otázek. Z kursu byl vydán sborník referátů, který si mohou zájemci, kteří se nemohli kursu zúčastnit, objednat u pobočky ČSVTS VÚEZVŽ v Praze, Mánesova 75.

Ing. Zdeněk Krůček, CSc.